

การสร้างความเป็นมาตรฐาน ในระบบเกษตรอินทรีย์

The Creation of Standardization in Organic Rice Farming

เนตรดาว เทาถวิล

Natedao Taotawin

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งทำความเข้าใจการสร้างความเป็นมาตรฐานในระบบเกษตรอินทรีย์ โดยมองผ่านการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในพื้นที่ภาคอีสานเป็นกรณีศึกษา การสร้างความเป็นมาตรฐานในระบบเกษตรอินทรีย์กระทำการผ่านการบังคับใช้กฎข้อบังคับตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์กับชาวนา เพื่อปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเกษตรเคมีสู่เกษตรอินทรีย์ และเพื่อรองรับการตรวจสอบรับรองคุณภาพมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งจะช่วยให้สามารถส่งข้าวอินทรีย์ไปขายในตลาดต่างประเทศได้ ผู้เขียนมองกระบวนการสร้างมาตรฐานในระบบเกษตรอินทรีย์ในการวิจัยนี้ผ่านแนวคิดการปกครองชีวญาณของมิเชล ฟูโกต์ และมีข้อเสนอว่าการสร้างความเป็นมาตรฐานในระบบเกษตรอินทรีย์กระทำการควบคุมชาวนา โดยใช้ทั้งอำนาจการบังคับและการสร้างความยินยอมในหมู่ชาวนา การสร้างความยินยอมในหมู่ชาวนาได้สร้างชาวนาผู้เห็นชอบกับการมีวินัยในการควบคุมตนเองและเห็นประโยชน์ของการปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดจากคนอื่น ชาวนายอมรับการทำให้เป็นมาตรฐานของระบบเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากชาวนาได้รับการอบรมให้เชื่อว่า การปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างเคร่งครัด และการควบคุมพฤติกรรมของตนเองไม่ให้ผิดกฎระเบียบของการทำเกษตรอินทรีย์ จะช่วยเพิ่ม

ประสิทธิภาพการผลิต และเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันของชาวนาอีสานในระบบตลาดโลก

คำสำคัญ : เกษตรอินทรีย์, การสร้างมาตรฐาน, มาตรฐานเกษตรอินทรีย์, การปกครองชีวญาณ, ชาวนาอีสาน

Abstract

This paper examines the standardization in organic agriculture by looking at the export-oriented organic rice farming in Northeastern Thailand. The standardization in the export-oriented organic rice farming is made possible through the discursive practices of international organic-based standards on the local farmers. The imposition of international organic standards on the local farmers aims to transform conventional rice farming to organic rice farming and to get farmers certified as organic producers in order to be able to export organic rice to niche markets overseas. Through Foucault's concept of “governmentality” this article examines standardization in organic rice farming in the form of control over the farmers. The control over farmers is operated by the use of disciplinary power and the manufacturing consent among the farmers themselves. The production of consent among farmers is created through the process of self-regulating farmers whereby farmers conform with the regulations by following the procedure conducted by the others. The farmers agreed with the measure of standardization because they were informed that disciplinary and self-regulation would help them to get higher productivity and to improve their competitiveness in global markets.

Keywords : Organic agriculture, Organic based-standards, Standardization, Governmentality, Isan farmers

บทนำ

บทความนี้มุ่งทำความเข้าใจการสร้างความเป็นมาตรฐานในระบบเกษตรอินทรีย์ โดยมองผ่านกรณีศึกษาการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในพื้นที่ภาคอีสาน การสร้างความเป็นมาตรฐานในระบบเกษตรอินทรีย์ทำผ่านการบังคับใช้กฎหมายมาตรฐานสากลระบบเกษตรอินทรีย์ เพื่อปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเกษตรเคมีสู่เกษตรอินทรีย์ และเพื่อการตรวจสอบรับรองคุณภาพมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ อันจะทำให้สามารถขายผลผลิตในตลาดอินทรีย์ต่างประเทศได้

การเติบโตของเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยส่วนใหญ่เกิดจากแรงผลักดันของกลุ่มธุรกิจการเกษตร ดังนั้นจึงมีการจัดระบบการผลิตและการควบคุมแรงงานอย่างซับซ้อน (เนตรดาว, 2555) ในบทความนี้ ผู้เขียนต้องการชี้ให้เห็นว่าการสร้างมาตรฐานในระบบเกษตรอินทรีย์เกี่ยวข้องกับการควบคุมชาวนา การปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อม และการควบคุมกิจกรรมทางการเกษตร ซึ่งช่วยให้นักทุนสามารถสร้างผลผลิตที่ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้ดีขึ้น และสะสมทุนได้มากขึ้น

ผู้เขียนประยุกต์ใช้แนวคิดการปกครองชีวญาณ (Governmentality) ซึ่งเสนอโดยมิเชล ฟูกู (Michel Foucault) เพื่อทำความเข้าใจการสร้างมาตรฐานการผลิตข้าวอินทรีย์ที่เน้นการสอนให้ชาวนาควบคุมพฤติกรรมของตัวเอง ฟูกูอธิบายว่าการปกครองชีวญาณเป็นการปกครองของรัฐสมัยใหม่ ที่ไม่เน้นการใช้อำนาจบังคับ แต่เน้นการขึ้นำกับการกระทำของผู้ถูกปกครองไปตามแนวทางที่ตนกำหนด และเน้นการทำให้พลเมืองเห็นว่าการทำตามคำชี้แนะและการมีระเบียบวินัยเป็นเงื่อนไขที่จะนำไปสู่การอยู่ดีกินดี (The will to govern) การปกครองของรัฐสมัยใหม่จึงให้ความสำคัญกับเทคนิคทางอำนาจ ซึ่งฟูกูเรียกว่า “ศิลปะแห่งการปกครอง” (Foucault, 1991 : 89) การปกครองชีวญาณเป็นกิจกรรมที่ผูกโยงกับบทบาทของผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นผู้กุมความรู้และความชอบธรรมในการใช้เทคนิคของการให้ความรู้ การสร้างแรงจูงใจ และการขึ้นำความคิด เพื่อให้ผู้ได้ปกครองปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (Rose, 1992 : 173)

ทาเนีย เมอร์เรย์ ลี มองผ่านแนวคิดการปกครองชีวญาณของฟูโกต์ และอธิบายว่าโครงการพัฒนาต่างๆ แม้ว่าจะกระทำในนามของความปรารถนาที่ต้องการสร้างความอยู่ดีกินดี (The will to improve) ทว่ากลับเป็นการควบคุมชีวิตคน ทาเนีย ลี ตั้งคำถามว่าอำนาจทำงานอย่างไรในการขึ้นำกำกับกับการกระทำเพื่อผลักดันให้เกิดสิ่งที่มุ่งหวัง ทาเนีย ลี พบว่าการจัดการป่าชุมชนของรัฐและนักพัฒนาใช้เทคนิคทางอำนาจหลายรูปแบบ เช่น การสร้างวาทกรรม การสร้างสถาบัน สถาปัตยกรรม การออกกฎระเบียบ กฎหมาย การกำหนดมาตรการจัดการ การอ้างความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ข้ออ้างทางจริยธรรม เพื่อผลักดันสิ่งที่พึงประสงค์ (Li, 2007a : 263) ในกรณีของการผลิตข้าวอินทรีย์ ผู้เขียนพบว่าการสร้างมาตรฐานการผลิตกระทำผ่านการใช้เทคนิคของการควบคุม เช่น การคำนวณ การจัดทำเอกสาร การทำแผนที่และกระบวนการอื่นๆ เพื่อสร้างผลได้ที่พึงประสงค์ รวมถึงการสื่อสารความจริงบางอย่าง นอกจากนี้ ยังทำผ่านการสร้างความยอมรับในหมู่ชาวนา โดยทำให้ชาวนาไม่ตระหนักถึงอำนาจที่ควบคุมชีวิตของตนเอง

การบังคับใช้กฎหมายมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

การรับรองมาตรฐานเป็นการสร้างหลักประกันให้แก่ผู้บริโภคว่ากระบวนการผลิตได้มาตรฐานตามที่กำหนด การรับรองมาตรฐานจึงเป็นพลังรูปแบบใหม่ที่ผลักดันความเปลี่ยนแปลงทั้งต่อระบบการผลิตและชีวิตเกษตรกร โครงการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในภาคอีสานของประเทศไทยมุ่งปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเป็นเกษตรอินทรีย์ตามมาตรฐานสากล และตอบสนองอุดมคติอื่นๆ เช่น การฟื้นฟูดิน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การสร้างชุมชนที่ดี เป็นต้น

หากเกษตรกรต้องการผ่านการรับรองในระบบเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรต้องผ่านการตรวจสอบรับรองมาตรฐาน ทั้งจากผู้ตรวจสอบควบคุมคุณภาพภายนอก¹ และผู้ตรวจสอบควบคุมคุณภาพภายใน² ว่าระบบการผลิตเป็นไปตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของ IFOAM basic standards³ หรือไม่ และหากสินค้าเกษตรอินทรีย์ส่งออกไปขายยังตลาดต่างประเทศ ก็อาจจะต้องผ่านการตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์อื่นๆ อีกด้วย การรับรองมาตรฐานอินทรีย์

เน้นการควบคุมการผลิต สำหรับระยะเวลาการเปลี่ยนระบบจากการผลิตข้าวเคมีสู่ข้าวอินทรีย์ใช้เวลา 3 ปี และต้องมีการตรวจสอบครอบคลุมตลอดกระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ ได้แก่ กระบวนการผลิต การแปรรูปและการจัดจำหน่ายสินค้า และครอบคลุมพื้นที่ไร่นา ยุงฉาง ยุงข้าวชุมชน โกดังเก็บข้าวเปลือกของโรงสี โรงสี คลังเก็บสินค้าที่ทำเรือและแหล่งค้าส่ง โดยมีการตรวจสอบจากผู้ตรวจสอบภายในปีละหลายครั้ง และมีการตรวจสอบจากผู้ตรวจสอบภายนอกปีละอย่างน้อยหนึ่งครั้ง

สำหรับการรับรองมาตรฐาน Fair Trade⁴ มีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรรายย่อยมาตรฐาน Fair Trade มีเงื่อนไขว่า องค์กรผู้ผลิตสินค้า Fair Trade ต้องเกิดจากการรวมกลุ่มของเกษตรกรรายย่อย นอกจากนี้ผู้ส่งออกสินค้าและโรงสีท้องถิ่นที่ทำการแปรรูปข้าวอินทรีย์ต้องผ่านการตรวจสอบและรับรองมาตรฐาน Fair Trade ด้วยมาตรฐาน Fair Trade ต่างจากมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม เพราะ Fair Trade มุ่งเปลี่ยนแปลงทางสังคม⁵ โดยเฉพาะเงื่อนไขการจ้างงานอย่างเป็นธรรมและการค้ายุติธรรม ส่วนองค์กรที่มีบทบาทในการตรวจสอบการดำเนินงานให้เป็นไปตามมาตรฐานแฟร์เทรด ได้แก่ องค์กร FLO-Cert มาตรฐาน Fair Trade มีข้อบังคับเรื่องระยะเวลาของการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่ระบบการค้ายุติธรรมซึ่งกินเวลาอย่างน้อย 6 เดือน รวมถึงต้องมีการจัดทำรายงานเกี่ยวกับเงื่อนไขการใช้แรงงานทำการผลิตและเงื่อนไขทางด้านสิ่งแวดล้อมในการผลิต และการจัดทำรายงานเกี่ยวกับการใช้จ่ายเงิน premium หรือเงินที่ผู้ซื้อสินค้าจ่ายสมทบราคาสินค้าเพื่อใช้สนับสนุนการพัฒนาชุมชนของกลุ่มผู้ผลิต (Bacon, 2008 : 172)

การสร้างมาตรฐานเกษตรอินทรีย์เป็นการควบคุมชาวนา เนื่องจากกระบวนการตรวจสอบและรับรองมาตรฐานการผลิตมีการบังคับใช้กฎหมายมาตรฐานสากลกับชาวนา ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสายพานการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เพื่อส่งออก การควบคุมที่เกิดขึ้นในการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์มีสองระบบ ได้แก่ การควบคุมในระบบการผลิตและการควบคุมในระบบการตรวจสอบรับรองมาตรฐาน

ในภาคอีสานของไทย การผลิตข้าวอินทรีย์จะเป็นไปเพื่อผลิตสินค้าป้อนตลาด แต่ส่วนใหญ่มักดำเนินการผ่านโครงการพัฒนาชนบทที่ส่งเสริมการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ทำให้เกิดคำถามเกี่ยวกับผลประโยชน์ที่อาจขัดแย้งกันเอง ระหว่างการดำเนินการโครงการเพื่อแสวงหากำไรกับการทำเพื่อผลประโยชน์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

การให้เหตุผลในการพัฒนา

สื่อโฆษณาข้าวอินทรีย์สร้างมูลค่าให้แก่สินค้า โดยการนิยามภาคอีสานของไทยเป็นแหล่งผลิตข้าวอินทรีย์ที่ดีที่สุดในโลก สื่อโฆษณาสรางภาพพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์ว่าเป็นดินแดนอุดมสมบูรณ์ ชุมชนอยู่กันอย่างมีความสุขและสิ่งแวดล้อมสะอาดสวยงาม ผ่านการนำเสนอภาพทุ่งนาเขียวขจี มีต้นไม้น้อยน้อยมากมาย มีลำคลองใสสะอาด และชาวนายังคงวิถีชีวิตแบบจารีตประเพณี แต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดม่อฮ่อม ทำงานท่ามกลางธรรมชาติ ยามพักผ่อนก็ล้อมวงรับประทานอาหารร่วมกัน ใช้แอกเทียมควายไถนา ไม่ใช้ควายเหล็กและเครื่องจักร การนำเสนอภาพดังกล่าวเป็นการสร้างความหมายสินค้าอินทรีย์ นอกจากนั้น ความหมายสินค้าอินทรีย์ยังถูกนำไปเชื่อมโยงกับคุณค่าเชิงนามธรรมอื่น ๆ เช่น ความสามัคคี ความเท่าเทียม ความเป็นธรรม ทำให้ผู้บริโภคเชื่อว่าการบริโภคข้าวอินทรีย์ Fair Trade ช่วยสนับสนุนชาวนาอีสานที่มีวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมและเป็นนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

อย่างไรก็ดี Goodman (2004) ให้ความเห็นในเชิงโต้แย้งว่าการสร้างความหมายให้แก่สินค้า Fair Trade อาจเป็นการครอบงำซ้ำซ้อน (Double fetishism) เนื่องจากมีการสร้างสถานการณ์ที่ทำให้เครื่องหมายการค้าปิดบังเงื่อนไขการผลิตจริง การครอบงำซ้ำซ้อนสร้างมายาคติ เช่น การสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้บริโภคว่าการบริโภคสินค้า เป็นวิธีการเดียวที่จะช่วยสร้างชีวิตที่ดีให้แก่เกษตรกร และเป็นวิธีการเดียวที่จะช่วยแก้ปัญหาสังคม เช่น ความไม่เท่าเทียมทางสังคม การเอาเปรียบทางการค้า การขูดรีดแรงงาน ดังนั้นผู้บริโภคจึงถูกชี้นำเกี่ยวกับเงื่อนไขการผลิตสินค้าและผลกระทบของมัน

การโฆษณาเป็นการใช้เหตุผลเพื่อชักนำความคิดผู้บริโภค ส่วนสร้างอุดมการณ์ครอบงำก็เกิดขึ้นในเวลาเดียวกันเพื่อชักนำกับความเข้าใจของเกษตรกร ผู้เขียนได้ขุดคิดจากงานของไมเคิล บูราวอย (Michel Burawoy) ซึ่งประยุกต์ใช้แนวคิด Hegemony ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เพื่ออธิบายบทบาทของอุดมการณ์ครอบงำที่สร้างความยินยอมในหมู่ผู้ที่ถูกครอบงำ เช่น การทำให้คนงานในโรงงานอุตสาหกรรมยอมรับการขูดรีด โดยนายทุนทำให้คนงานรู้สึกว่าการทำงานในโรงงานเปรียบเสมือนการเล่นเกม ทั้งคนงานและนายทุนมีผลประโยชน์ร่วมกัน คนงานถูกกระตุ้นให้รู้สึกว่าการทำงานหนักเป็นเรื่องท้าทาย การทำงานแข่งกับเครื่องจักรเป็นเรื่องสนุก และภูมิใจกับการทำงานได้มากกว่าคนอื่น รวมถึงยอมรับกฎระเบียบที่เข้มงวดของโรงงานโดยไม่ได้คิดว่ากำลังถูกขูดรีดแรงงาน (Burawoy, 1979 : 84)

ในงานศึกษาเรื่อง The Will to Improve ทาเนีย ลี ได้ชี้ถึงการสร้างเหตุผลเชิงครอบงำในการพัฒนา เพราะการพัฒนามักจะอ้างถึงความจำเป็นที่จะต้องยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้ถูกพัฒนา โดยอ้างว่าเป็นการทำตามความต้องการของผู้ถูกพัฒนาเอง ซึ่งทาเนีย ลี ให้มุมมองเชิงโต้แย้งว่า การพัฒนามีเป้าหมายเพื่อชักนำความคิดและการกระทำของคนที่ถูกพัฒนา (Li, 2007b) หากพิจารณาจากข้อเสนอของลี แม้แต่การฝึกอบรม และการสร้างจิตสำนึกในหมู่เกษตรกรเพื่อให้ยอมรับกฎเกณฑ์ของเกษตรทำเกษตรอินทรีย์และการค้ายุติธรรมล้วนเป็นการควบคุมชาวนา

คำขวัญของกลุ่มผู้ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์กล่าวว่า “มุ่งมั่นพัฒนา เพื่อสร้างความพึงพอใจให้ลูกค้า ใส่ใจในคุณภาพ ความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อม” เน้นย้ำหลักการตลาดที่ให้ความสำคัญกับผู้บริโภคมาก่อน การฝึกอบรมกลายเป็นเวทีของการสร้างความชอบธรรมให้แก่การสร้างมาตรฐานคุณภาพสินค้า เนื่องจากผู้อบรมจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับข้อบังคับตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่ชาวนาต้องปฏิบัติตาม นอกจากนี้ ผู้ฝึกอบรมยังชี้ว่าการกระทำอย่างไรเป็นสิ่งพึงประสงค์ และการกระทำอย่างไรเป็นสิ่งไม่พึงประสงค์ การทำให้ชาวนาหันมายอมรับกฎเกณฑ์ของการทำเกษตรอินทรีย์ ใช้อำนาจบังคับ ควบคู่กับการโน้มน้าวใจชาวนาให้เชื่อ

ว่า การทำตามกฎระเบียบไม่เพียงช่วยปกป้องผลประโยชน์ของชาวนา แต่ยังเป็นประโยชน์ของสังคม ดังที่ผู้ฝึกอบรมชาวนากล่าวในเวทีฝึกอบรมวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2551 ว่า

“การเอ็นดูนาอินทรีย์คือการทำนาอุดมการณ์ ในภาคกลางคนทำนาเคมี ตายตอนอายุเฉลี่ย 41 ปี เพราะได้รับสารเคมี และสิ่งแวดล้อมไม่ดี เพราะนาไม่มีต้นไม้เลย อายุชาวนาก็สั้น ไปนาเฉลี่ยปีละ 10 ครั้ง สุดสารพิษเข้าไปแล้ว ภาชนะที่ใส่สารเคมีก็อยู่ในบ้าน ที่สำคัญถุงปุ๋ยที่เราใส่ข้าวกินก็มีสารพิษอีก สังเกตคนทำนาเคมี ผัวเมียทะเลาะกันทุกวัน อารมณ์ไม่ดี สุดสารพิษ แต่พวกทำนาอินทรีย์จิตใจดี คนที่กินข้าวอินทรีย์เขาปลอดภัย เขาก็ให้เงินเราเพิ่ม เพราะฉะนั้นเราเดินมาถูกทางแล้ว เพราะหนึ่ง เราจะสุขภาพดีขึ้น สอง จิตใจเราดีขึ้น สาม เราจะอายุมากขึ้น สี่ เราจะได้บุญ เพราะเอาของดีไปขายให้คนกิน บ่ได้เอาสารพิษไปขายให้เขากิน ประเทศพัฒนาแล้ว คนมีเงินเขากลับตาย โดยเฉพาะอาหารเขาต้องเลือกแล้ว เพราะส่วนที่ทำให้เกิดโรคคืออาหาร เพราะฉะนั้นคนมีเงินถึงอยากซื้ออาหารมีคุณภาพ คนที่ขายก็อยากได้เงินก็ว่าจ้างกลุ่มเราทำข้าวอินทรีย์ แต่ถ้าไม่มีการรับรองมาตรฐาน คนมีความรู้ เขาก็ไม่ซื้อ บ้านเรามือสมัครตรวจสอบมาตรฐานเต็มไปหมด แต่เมืองนอกเขาบอกว่าอาจซุกเอี้ยกันได้ คนซื้อก็เอาองค์กรของเขามารับรองเอง เพราะเป็นคนบ้านเขา เขาเชื่อถือ เพราะฉะนั้นเขาถามว่า โรงสีปลอดภัยบ่ เขาเบ็งเม็ด เบ็งกลิน ถ้าใส่ปุ๋ยกลินจะออกพอหุงกลินยากกลินปุ๋ยออกมาเลย ของเขาก็คือกัน ถ้าเขาเอ็ดใส่ปุ๋ย เขาเสียขายข้าวบ่ได้ เขาเอ็นดูนาเอาไว้อย่าง บ่ได้เอ็ดไว้กิน การเอ็นดูนาอินทรีย์ต้องเบ็งกฎระเบียบ สิ่งใดห้ามบ่เอ็ด ที่บอกให้เอ็ดก็เอ็ด การรักษากฎ 20 ข้อ เจ้าหน้าที่ตรวจไม่ทั่วถึง หากเรามีความตั้งใจว่าเราจะทำยังไงให้ครอบครัวปลอดภัยจากสารพิษ เราจะได้อายุเกิน 41 ปี ถ้าเราเอาข้าวไม่มีสารพิษไปขายให้เขามันดี เราจะได้อีกอย่างคือไม่บอบในใจของตัวเอง เพราะการละเมิดกฎหมาย เจ้าหน้าที่ต้องเจอจัง ๆ จึงจะจับได้ ไม่งั้นจับไม่ได้ดอก การทำอินทรีย์จึงอยู่ที่อุดมการณ์ของเรา”

(จากการเข้าร่วมการฝึกอบรมชาวนาอินทรีย์ วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2551)

การอธิบายของผู้เชี่ยวชาญเป็นการใช้เหตุผลเพื่อโน้มน้าวใจ เพราะการสร้าง ความยั่งยืนให้แก่สิ่งแวดล้อมสามารถทำได้หลายแนวทาง แต่ผู้ฝึกอบรมพยายาม ทำให้ชาวนาเชื่อว่า ต่อเมื่อชาวนาเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองตามแนวทาง ที่ผู้เชี่ยวชาญแนะนำ จึงจะเกิดความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ การสร้าง ความเชื่อว่าการแสวงหากำไรไปกันได้กับการสร้างความยั่งยืนในเรื่องสิ่งแวดล้อม ก็อาจเป็นการให้เหตุผลเพื่อครอบงำ ดังคำกล่าวของผู้ตรวจสอบคุณภาพภายนอก จาก Institute for Market Ecology หรือ IMO-Control⁶ ที่กล่าวว่า

“เกษตรอินทรีย์เป็นการเกษตรที่ยั่งยืนต่อสิ่งแวดล้อมและมีประโยชน์ ต่อสุขภาพ ในเวลาเดียวกัน เกษตรอินทรีย์ช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกร ซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญมาก สำหรับเกษตรกร ถ้าหากพวกเขามองเห็นว่า รายได้ที่ได้รับการผ่านการรับรองคุณภาพมาตรฐานมีมากขึ้น พวกเขา ก็จะมองเห็นประโยชน์ของการทำเกษตรอินทรีย์ มีแนวโน้มที่ว่าทั้งความ ต้องการของผู้บริโภคและการจัดหาสินค้าอินทรีย์จะเพิ่มขึ้น เพราะผู้บริโภค ต้องการอาหารที่ดีต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่พวกเขายอมจ่าย ในราคาสูงขึ้น ส่วนผู้ผลิตก็มีความต้องการผลิตอาหารตามความต้องการ ของผู้บริโภคและได้ราคาสูงขึ้น”

หากพิจารณาในกรอบความคิดที่ทาเนีย ลี เสนอ การพยายามสร้างความ เชื่อว่าการแสวงหากำไรไปกันได้กับการสร้างความยั่งยืนเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็น การให้เหตุผลเชิงครอบงำ สมมติฐานที่อยู่เบื้องหลังคือ หากชาวนาอีสานต้องการ รายได้เพิ่มและต้องการรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม ชาวนาอีสานจำต้องยอมแบกรับความ เสี่ยงด้านการผลิตและความตึงเครียดอันเนื่องมาจากการควบคุมแรงงาน ภายใต้ สถานการณ์ที่บอกว่าชาวนาได้ประโยชน์จากโครงการพัฒนา จึงไม่มีความจำเป็น ที่จะตั้งคำถามในเรื่องการควบคุมแรงงาน ดังนั้นประเด็นสิทธิของชาวนาจึงถูก กดทับไว้ภายใต้วาทกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

เทคนิคในการควบคุมชาวนา

ความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนทัศนคติของชาวนาอีสานเพื่อให้สอดคล้องกับคุณค่าแบบใหม่ เช่น แนวคิดตลาดเสรี อุดมการณ์ผู้ประกอบการนิยม และความเป็นมาตรฐานสากล อาศัยเทคนิคการควบคุมหลายรูปแบบ ในที่นี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงเทคนิคอำนาจบางรูปแบบในระบบเกษตรอินทรีย์

การทำให้เป็นเรื่องเชิงเทคนิค

ทาเนีย ลี อธิบายเทคนิคการทำให้เป็นเรื่องเชิงเทคนิคว่า เป็นเทคนิคทางอำนาจรูปแบบหนึ่งที่ใช้ในการพัฒนา ซึ่งนักพัฒนามักตีกรอบปัญหาการพัฒนาให้แคบเหลือแค่เรื่องเชิงเทคนิค นอกจากนี้ นักพัฒนายังกำหนดคำตอบของปัญหาการพัฒนาไว้แค่แง่มุมเชิงเทคนิค ซึ่งเป็นการสกัดกั้นมิติทางการเมืองจากการพัฒนา และทำให้การใช้อำนาจของผู้เชี่ยวชาญกลายเป็นเรื่องสามารถยอมรับได้ (Li, 2007b : 5)

เมื่อพิจารณาจากข้อเสนอแนะของทาเนีย ลี ผู้เขียนเห็นว่าการฝึกอบรมชาวนาอินทรีย์เป็นการทำให้ปัญหาการพัฒนากลายเป็นเรื่องเชิงเทคนิค แม้ผู้เชี่ยวชาญจะระดมความเห็นของชาวนาเกี่ยวกับปัญหาของการทำนาเคมี และชาวนาได้ระบุปัญหามากมาย เช่น การลดลงของผลผลิต การเป็นหนี้สิน ราคาข้าวตกต่ำและผันผวน การพึ่งพิงสารเคมีทางการเกษตรและยาฆ่าแมลงสูง ความเสี่ยงสูงต่อการปนเปื้อน การระบาดของแมลงศัตรูพืช การทำลายดิน การขาดแหล่งน้ำและระบบชลประทานเพื่อปลูกข้าว การขายที่ดินของชาวนา การปนเปื้อนสารเคมีทางการเกษตรในดินซึ่งเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชาวนา ฯลฯ แต่ผู้เชี่ยวชาญกลับตระหนักเฉพาะบางปัญหาของการทำเกษตรเคมี ซึ่งเป็นปัญหาเชิงเทคนิค ในขณะที่ปัญหาเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมกลับถูกมองข้ามไป ดังที่นักพัฒนากล่าวกับชาวนาผู้ได้รับการอบรมเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2551 ฟังว่า

“ผมจะแบ่งปัญหาเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นปัญหาของการทำนาอินทรีย์ กลุ่มที่สองเป็นปัญหาในครอบครัวชาวนา และปัญหาที่สามเป็นปัญหาทั่วไปที่ไม่เกี่ยวข้องกับการทำนาอินทรีย์ ในที่ประชุมนี้ เราจะพูดถึงปัญหาการทำนาอินทรีย์เท่านั้น เราจะไม่พูดถึงปัญหาในครอบครัวชาวนาและปัญหาทั่วไป”

(จากการเข้าร่วมสังเกตการณ์ในการฝึกอบรมชาวนา
วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2551)

ด้วยวิธีการดังกล่าว นักพัฒนาจึงจำกัดขอบเขตของเรื่องที่ “เกี่ยวข้อง” และกีดกันเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้อง” กับการทำนาอินทรีย์ออกไป อำนาจของนักพัฒนาในการเลือกสรรเรื่องที่ “เกี่ยวข้อง” มีนัยสำคัญต่อการเข้าใจความจริงเกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์ ทั้งๆ ที่ชาวนาระบุปัญหาของการทำเกษตรอินทรีย์ซึ่งสะท้อนแง่มุมที่กว้างกว่าเรื่องเชิงเทคนิค เช่น (1) ชาวนาได้รับเมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพต่ำ ซึ่งทำให้ได้ผลผลิตน้อย (2) ในช่วงการเปลี่ยนผ่านระบบไปสู่เกษตรอินทรีย์ผลผลิตลดลงอย่างมาก แต่ชาวนาไม่ได้รับเงินค่าชดเชยผลผลิตที่ลดลง (3) การเปลี่ยนจากการทำนาเคมีมาเป็นการทำนาอินทรีย์มีต้นทุนในการเปลี่ยนระบบและมีต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น (4) การทำนาอินทรีย์สร้างความขัดแย้งในครัวเรือนชาวนาระหว่างสมาชิกที่เห็นด้วยกับไม่เห็นด้วยในการทำนาอินทรีย์และสร้างความขัดแย้งในชุมชน ระหว่างชาวนาที่ทำเกษตรเคมีกับชาวนาที่ทำเกษตรอินทรีย์ (5) ความยุ่งยากในการป้องกันโรคระบาด การควบคุมวัชพืชและการควบคุมแมลงศัตรูพืช (6) การขาดแหล่งน้ำและระบบชลประทาน ทำให้ผลผลิตตกต่ำและควบคุมวัชพืชไม่ได้ (7) ปุ๋ยคอกมีไม่เพียงพอ (8) ความเครียดจากการถูกบังคับให้ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบมากมายและความกังวลว่าจะไม่ผ่านการตรวจสอบรับรองมาตรฐาน (9) ราคาข้าวอินทรีย์ต่ำกว่าราคาข้าวเคมีในบางปี และ (10) ชาวนามีทางเลือกในการขายข้าวน้อย (โปรดดูรายละเอียดในภาพที่ 1)

ปัญหาเกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์เขียนใส่กระดานไต่ นักพัฒนาตรวจสอบปัญหาที่ชาวนาเขียน จากนั้นจึงจำแนกสิ่งที่ตนเห็นว่าเป็น “ปัญหา” ออกจากสิ่งที่ตนมองว่า “ไม่ใช่ปัญหา” ของการทำนาอินทรีย์ ในขณะเดียวกัน นักพัฒนาได้เสนอแนะวิธีการแก้ปัญหาการทำนาอินทรีย์ว่า

“ปัญหาแรงงานให้แก่โดยเอาคนลาวมาทำนาแทน เพื่อลดปัญหาขาดแคลนแรงงานและค่าแรงแพง ปัญหาน้ำไม่พอ ตอนนั้รัฐบาลมีแผนจะทำโครงการโขง ชี มูล โครงการนี้จะช่วยผันน้ำมาสู่ที่นาในภาคอีสาน ปัญหาที่นาไม่เหมาะสม ให้ยืมเงินฟรีไปปรับที่นา ปัญหาปุ๋ยคอกไม่พอ ควรใส่ขี้วัวไ่ว่ละ 200 กิโลกรัมขึ้นไป ถ้าวัวควายไม่พอ ให้กู้เงินฟรีไปซื้อเพิ่ม ปัญหาเพลี้ยระบาด ให้ฉีดน้ำหมักชีวภาพเพื่อป้องกันก่อนเกิดปัญหา แต่ถ้าเกิดการระบาดแล้ว ให้แจ้งเจ้าหน้าที่ ถ้ามีโรคระบาดจริงให้ฉีดยาฆ่าแมลงได้ แต่ไม่สามารถขายผลผลิตเป็นอินทรีย์ ปัญหากลัวถอนยาก ให้แก้ไขโดยหว่านฝุ่น (ปุ๋ยคอก) ที่หลัง ให้กล้าขึ้นก่อนค่อยใส่ฝุ่น ปัญหาพันธุ์ข้าวปน แก้ไขโดยเปลี่ยนคนปลูกข้าวพันธุ์ ปัญหากับแปลงนาข้างเคียง ให้เราอธิบายเขาอ่อนๆ ให้เห็นประโยชน์ของการทำนาอินทรีย์ ให้ถามเขาว่าอยากอายุยืนไหม ถ้าอยากอายุยืนให้เปลี่ยนมาทำนาอินทรีย์”

(จากการสังเกตการณ์การฝึกอบรมชาวนา วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2551)

เป็นที่น่าสังเกตว่านักพัฒนาให้ความสำคัญกับแง่มุมเชิงเทคนิคของการทำนาอินทรีย์เท่านั้น ผู้เชี่ยวชาญแยกมิติทางสังคมและการเมืองออกจากปัญหาการทำเกษตรอินทรีย์ เช่น ข้อกังวลของชาวนาในเรื่องต้นทุนในการเปลี่ยนระบบการผลิต การถูกควบคุมโดยกฎเกณฑ์ที่เข้มงวด ราคาประกันข้าวอินทรีย์ที่ชาวนามองว่าต่ำเกินไป การไม่มีตลาดข้าวอินทรีย์ในท้องถิ่นซึ่งทำให้ชาวนาไม่มีทางเลือกในการขายข้าว ตลอดจนความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในครัวเรือนชาวนาและความขัดแย้งระหว่างครัวเรือนชาวนากับเพื่อนบ้านเกี่ยวกับการทำนาอินทรีย์ เป็นต้น ทั้งที่เงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมเป็นปัจจัยกำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการทำนาอินทรีย์ การทำให้เป็นเรื่องเชิงเทคนิคยืนยันอำนาจของนักพัฒนาซึ่งผูกขาดอำนาจในการตัดสินใจว่าปัญหาของชาวนาคืออะไร และอะไรคือวิธีการ

ที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น อย่างไรก็ตาม การจำกัดขอบเขตของปัญหาในการทำนาอินทรีย์ ทำให้เกิดคำถามในเรื่องช่องว่างระหว่างสิ่งที่นักพัฒนามองว่าสำคัญ กับโลกความจริงที่ชาวนาเผชิญอยู่

การทำแผนที่แปลงนา

กฎข้อบังคับของ The EEC No.2092/91 regulations ระบุว่าที่ดินที่จะใช้ปลูกข้าวอินทรีย์ต้องผ่านการตรวจสอบและรับรองมาตรฐานความปลอดภัยด้วยเหตุผลดังกล่าว พื้นที่ผลิตข้าวอินทรีย์จึงต้องผ่านการตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้แน่ใจว่าไม่มีปัญหาการปนเปื้อน ยิ่งไปกว่านั้นต้องมีการจัดทำเอกสารเกี่ยวกับที่ดิน ซึ่งระบุรายละเอียดทุกอย่างเกี่ยวกับแปลงนาทุกแปลงที่ชาวนาแต่ละคนใช้ทำการผลิต เพื่อให้ผู้ตรวจสอบภายในและผู้ตรวจสอบภายนอกสามารถตรวจสอบได้ ตามความคิดเชิงอุดมคติ ที่ดินที่เหมาะสมสำหรับการปลูกข้าวอินทรีย์ควรเป็นที่ราบ ไม่ใช่ที่ลุ่มต่ำและไม่ใช่พื้นที่ดอน ที่นาควรตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ และดินควรมีการระบายน้ำดี ถ้ามีทางน้ำสาธารณะไหลผ่านแปลงนาจะไม่อนุญาตให้ปลูกข้าวอินทรีย์ เพราะเกรงว่าจะเสี่ยงต่อการปนเปื้อนทางน้ำ ดังนั้นกระบวนการคัดเลือกที่ดินสำหรับการผลิตข้าวอินทรีย์จึงต้องมีการตรวจสอบอย่างละเอียด และมีการจัดทำแผนที่แปลงนาอย่างละเอียดด้วย

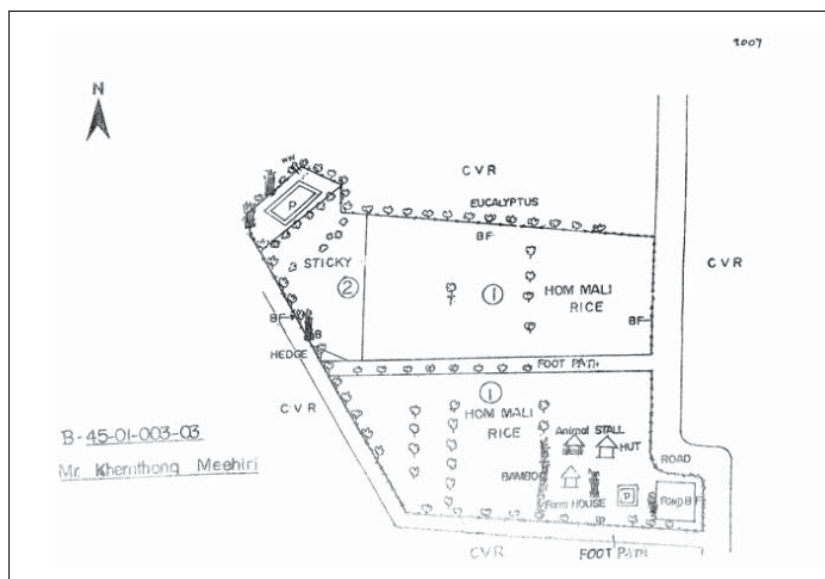
ในภาคอีสาน ที่ดินส่วนใหญ่ถือครองโดยครัวเรือนเกษตรกร พ่อแม่ มักไม่นิยมแบ่งที่ดินให้ลูกหลานในขณะที่ตนยังมีชีวิตอยู่ ดังนั้นจึงเป็นการยากที่นายทุนจะเข้ากว้านซื้อที่ดินแปลงใหญ่ที่มีความเหมาะสมสำหรับการปลูกข้าวอินทรีย์ ในขณะที่ดินอุดมสมบูรณ์อาจตั้งอยู่ห่างไกลและกระจัดกระจาย ทำให้โครงการมีต้นทุนค่าการจัดการสูง นายทุนจึงนิยมใช้การทำเกษตรพันธสัญญา กับเกษตรกรรายย่อยเพื่อให้เกษตรกรปลูกข้าวอินทรีย์ตามข้อตกลงที่กำหนดกันล่วงหน้า การทำเกษตรพันธสัญญาเพื่อให้ชาวนาปลูกข้าวอินทรีย์ไม่เพียงช่วยให้นายทุนสามารถเข้าถึงที่ดินที่ครัวเรือนเกษตรกรรายย่อยถือครองอยู่ แต่ยังช่วยให้นายทุนไม่จำเป็นต้องแบกรับความเสี่ยงในการลงทุนทำการผลิตเอง

ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาเพื่อการผลิตข้าวอินทรีย์ ที่นาจึงถูกจัดการเสมือนเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลของชาวนา แม้ว่าตามความเป็นจริง ที่นาอาจเป็นสมบัติที่ร่วมกันของครัวเรือนหรือกลุ่มตระกูล Guthman (2008 : 1171) อธิบายว่าการเปลี่ยนระบบกรรมสิทธิ์ส่วนรวมให้กลายเป็นกรรมสิทธิ์ปัจเจกเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบเสรีนิยมใหม่ (Guthman, 2008) ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นที่คาดหวังว่าชาวนาจะจัดหาที่ดินมาทำการผลิตฟรี และชาวนาจะเป็นผู้ลงทุนปรับปรุงคุณภาพดินเอง

จากข้อกำหนดให้ชาวนาจัดทำแผนที่แปลงนาและทำหมายเลขประจำนาทุกแปลงเพื่อใช้ในการตรวจสอบรับรองมาตรฐานและตรวจสอบย้อนหลัง เท่ากับว่าการทำแผนที่แปลงนาเป็นเทคนิคทางอำนาจซึ่งถูกนำมาใช้เพื่อสร้างเขตแดนให้แก่แปลงนาอินทรีย์ นอกจากนั้น ข้อกำหนดว่าชาวนาต้องระบุรายละเอียดเกี่ยวกับที่นาแต่ละแปลง เช่น ขนาดที่นา ที่ตั้ง แหล่งน้ำ แม่น้ำ ลำคลอง ลำเหมือง ถนน แหล่งระบายน้ำ ที่ตั้งบ้านเรือน เถียงนา พื้นที่ป่าพุ่ม ต้นไม้ ทุ่งข้าว (โปรดดูรายละเอียดในแผนภาพที่ 2) ยังทำให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพื้นที่ทำการผลิตทั้งหมด ตลอดจนระบบนิเวศเกษตรของนาแต่ละแปลง กลายเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ นับแข็งสถิติได้ จัดการอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ได้ และคิดคำนวณได้

หากพิจารณาบทบาทของแผนที่กับการควบคุม งานศึกษาของ Bruno Latour ให้ข้อเสนอนี้ว่า การทำแผนที่เป็นเทคนิคในการควบคุม ซึ่งทำให้ผู้ถืออำนาจสามารถควบคุมสถานที่และผู้คนที่อยู่ห่างไกลออกไป (Latour อ้างใน Murdoch, 1997 : 311) ข้อกำหนดให้โครงการผลิตข้าวอินทรีย์จัดทำแผนที่แปลงนาเป็นเทคนิคการควบคุมจากแดนไกล และช่วยให้เกิดความเป็นไปได้ที่จะมีปฏิบัติการแทรกแซงต่าง ๆ ตามมา เนื่องจากแผนที่แปลงนาเป็นการเปลี่ยนสภาพของข้อมูลจากข้อมูลที่มองเห็น ให้เป็นข้อมูลที่มองเห็นและเคลื่อนย้ายได้ รายละเอียดของแปลงนาถูกทำให้สามารถถูกส่งต่อไปยังศูนย์กลางของการควบคุม เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญสามารถเจตจำนงและคิดคำนวณความเหมาะสมในการจัดการพื้นที่ได้ นอกจากนั้น การทำแผนที่แปลงนายังช่วยให้นายทุนมั่นใจว่าชาวนาอีสานจะจัดการพื้นที่นาอย่างเหมาะสมตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เช่น มีจำนวน

ต้นไม้ต่อไร่ตามข้อกำหนด มีพื้นที่อนุรักษ์ตามข้อกำหนด ข้อมูลแผนที่แปลงนา
ยังเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อกับข้อมูลอื่นๆ เช่น ข้อมูลการผลิตต่อปี ข้อมูลผลผลิต
ต่อปี เป็นต้น

ภาพที่ 2 แผนที่แปลงนาอินทรีย์

ข้อกำหนดเรื่องหลักประกันความปลอดภัยและการจัดการความเสี่ยงตาม
มาตรฐานสหภาพยุโรป (The EEC No.2092/91) ระบุว่า ถ้าแปลงนาอินทรีย์อยู่
ติดกับแปลงนาเคมี แปลงนาอินทรีย์ต้องอยู่สูงกว่าแปลงนาเคมีเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำ
จากแปลงนาเคมีไหลลงสู่แปลงนาอินทรีย์ ชาวนาที่มีแปลงนาอินทรีย์อยู่ระดับต่ำ
กว่าแปลงนาเคมีจึงต้องปรับที่นาใหม่ให้สูงอย่างน้อย 50 เซนติเมตร และกว้าง
อย่างน้อย 1 เมตร เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังข้อกำหนดให้มีการยกระดับคันนาอินทรีย์
ก็เพื่อป้องกันการปนเปื้อนทางน้ำ เพราะเชื่อว่าน้ำบนดินและน้ำใต้ดินจากแปลง
นาเคมีจะไม่สามารรถไหลลงสู่แปลงนาอินทรีย์ได้หากคันนาอินทรีย์สูง จึงสามารถ
ให้หลักประกันในเรื่องความปลอดภัยของอาหารอินทรีย์

นอกจากนี้ ยังมีข้อกำหนดในมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ว่าชาวนาที่ปลูกข้าวอินทรีย์จะไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้น้ำจากแม่น้ำหรือลำคลองสาธารณะซึ่งไหลผ่านนาเคมี ถ้าแปลงนาอินทรีย์อยู่ติดกับแปลงนาเคมี ชาวนาต้องปิดกั้นทางน้ำสาธารณะที่ไหลจากแปลงนาเคมีสู่แปลงนาอินทรีย์ด้วย แต่ชาวนาส่วนใหญ่ใช้น้ำจากแหล่งน้ำสาธารณะและลำเหมือง ดังนั้นข้อกำหนดให้ปิดกั้นทางน้ำสาธารณะจึงสร้างความขัดแย้งระหว่างชาวนาที่ทำเกษตรอินทรีย์กับชาวนาที่ทำเกษตรเคมีอย่างไม่อาจเลี่ยง

ส่วนข้อกำหนดในเรื่องอื่น ๆ เช่น มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ (The BIO SUISSE standard)⁷ ระบุว่าแปลงนาอินทรีย์จะต้องกันพื้นที่นาอย่างน้อยร้อยละ 7 เป็นพื้นที่ป่า หรือพื้นที่ “ธรรมชาติ” ทำให้ชาวนาไม่สามารถปลูกข้าวเต็มพื้นที่ แต่ต้องกันพื้นที่นาส่วนหนึ่งเอาไว้เป็นพื้นที่ว่างหรือไม่ก็ไม่ต้องปลูกต้นไม้ ไม้พุ่ม ปล่อยให้กลายเป็นลำคลอง บ่อน้ำ บ่อปลา เถียงนา ข้อบังคับเรื่องนี้ต้องการส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพ⁸ Rosset (1997 : 285) ชี้ว่าการทำเกษตรอินทรีย์ช่วยส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพ เพราะเป็นการทำลายโครงสร้างการผลิตพืชเชิงเดี่ยว และแทนที่ด้วยการปลูกพืชหลายชนิด หากพิจารณาตามคำกล่าวของ Rosset ผู้เขียนมองว่าข้อกำหนดให้สร้างพื้นที่ “ธรรมชาติ” ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ตามธรรมชาติ หากเป็นสิ่งที่ถูกมนุษย์สร้างขึ้นตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ ทั้งยังเป็นสิ่งที่อยู่ภายใต้การกำกับควบคุมโดยผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้บรรลุผลบางประการ

นอกจากนั้น ข้อกำหนดยังระบุว่าชาวนาจะต้องปลูกต้นไม้ เช่น ไม้พุ่ม ยูคาลิปตัส ต้นเสี้ยว ต้นแค เพื่อเป็นแนวกันระหว่างแปลงนาอินทรีย์กับแปลงนาเคมี ต้นไม้ที่ปลูกเป็นแนวกันเขตแดนระหว่างแปลงนาอินทรีย์ต้องมีความสูงมากกว่าแปลงนาเคมี ทั้งนี้เพื่อให้แน่ใจว่าจะไม่มีการปนเปื้อนทางอากาศจากการใช้สารเคมีฉีดพ่นในนาเคมี (โปรดดูภาพที่ 3) การปลูกต้นไม้เป็นแนวกันเขตแดนแสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะสร้างหลักประกันในด้านความปลอดภัย โดยมีสมมติฐานว่าแนวกันเขตแดนที่สร้างขึ้น ทำหน้าที่แบ่งแยกระหว่างพื้นที่ที่มีการรับรองมาตรฐานความปลอดภัย กับพื้นที่ที่ไม่มีการรับรองมาตรฐานความปลอดภัย

แม้ว่ามาตรฐานเกษตรอินทรีย์จะไม่ใช้การรับรองว่าอาหารอินทรีย์ไม่มีสารเคมีทางการเกษตรอยู่โดยสิ้นเชิง แต่ก็เป็นการรับรองว่าได้มีการดำเนินการมาตรการบางอย่างเพื่อป้องกันความเสี่ยงและการปนเปื้อน ด้วยเหตุผลดังกล่าว ข้อกำหนดให้มีการปลูกต้นไม้เป็นแนวกันเขตแดนจึงเป็นวิธีการแทรกแซงเพื่อสร้างหลักประกันในด้านความปลอดภัย โดยการลดความเสี่ยงด้านการปนเปื้อนในสิ่งแวดล้อมออกไปจากกิจกรรมการผลิตอาหารอินทรีย์

ภาพที่ 3 การปลูกต้นไม้เพื่อเป็นแนวกันการปนเปื้อนระหว่างแปลงนาอินทรีย์กับแปลงนาเคมี (ภาพโดย เนตรดาว เกาถวิล)

ยิ่งไปกว่านั้น จากข้อกังวลของผู้บริโภคในเรื่องความเป็นอยู่ของสัตว์เลี้ยงในฟาร์ม ทำให้ประเด็นสิทธิของสัตว์กลายเป็นแรงผลักดันชนิดใหม่ที่ทำให้ระบบทุนต้องหันมาปรับปรุงรูปแบบการผลิตให้เป็นมิตรต่อสัตว์มากขึ้น เพื่อสร้างคุณภาพให้แก่สินค้าที่สามารถอ้างได้ว่าคำนึงถึงความอยู่ดีกินดีของสัตว์เลี้ยงในฟาร์ม (Skarstad, 2007 : 75) ด้วยเหตุผลดังกล่าว ข้อบังคับตามมาตรฐาน The EEC

No.2092/91 regulations จึงระบุว่าชาวนาอินทรีต้องจัดการฟาร์มให้เอื้อต่อความอยู่ดีกินดีของสัตว์เลี้ยง จึงไม่อนุญาตให้มีฟาร์มในแปลงนาอินทรี ถ้ามีการเลี้ยงสัตว์ในแปลงนาอินทรี จะต้องมีการจัดการเพื่อให้แน่ใจว่าสัตว์เลี้ยงได้รับการดูแลอย่างดี เช่น ต้องมีการรับรองว่าสัตว์เลี้ยงไม่ถูกกักขังในกรง สามารถเดินไปมาได้ หรือจำนวนสัตว์เลี้ยงที่อนุญาตให้มีในแต่ละคอกต้องไม่แออัด นอกจากนั้น ยังมีข้อกำหนดอื่นๆ เพื่อยืนยันความปลอดภัยจากการปนเปื้อนในแปลงนาอินทรี เช่น สัตว์เลี้ยงจะต้องกินอาหารที่มาจากธรรมชาติเท่านั้น ไม่มีการให้อาหารที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม และไม่มีการฉีดฮอร์โมนหรือสารเร่งใดๆ ทั้งยังต้องมีการกำจัดน้ำเสียที่ปล่อยจากกรงสัตว์เลี้ยงอย่างเหมาะสม เพื่อไม่ให้สร้างมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมในแปลงนาอินทรี ด้วยการบังคับใช้กฎหมายฐานสากล ข้อกังวลของผู้บริโภคในเรื่องสิทธิของสัตว์ได้กลายเป็นแรงผลักดันรูปแบบใหม่ที่จะทำให้การจัดการฟาร์มแบบใหม่ รวมถึงมีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพของชาวนาใหม่เพื่อให้เอื้อต่อสวัสดิภาพของสัตว์

การทำบัญชีฟาร์ม

การทำบัญชีฟาร์มเป็นเทคนิคของการสร้างมาตรฐานของระบบเกษตรอินทรีย์อีกรูปแบบหนึ่ง ผู้เขียนได้อาศัยแนวคิดที่นำเสนอโดยฮิกเกนส์และลอว์เรนซ์ (Higgins and Lawrence, 2005b : 1) ซึ่งกล่าวว่าในการทำบัญชีฟาร์มทำให้การคิดคำนวณข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการทำเกษตรต่างๆ เป็นไปได้ และสามารถเคลื่อนย้ายได้ เปรียบเทียบได้ เอาจมรวมกันหรือเชื่อมต่อกับข้อมูลอื่นๆ ได้ นอกจากนี้ ผู้เขียนมองว่าการทำบัญชีฟาร์มถือเป็นเทคนิคในการสร้างตัวตนของชาวนาผู้มีวินัยทำนองเดียวกันกับที่อะกรวาล (Agrawal, 2005) ได้กล่าวไว้ถึงเทคโนโลยีของการสร้างตัวตนของนักอนุรักษ์ป่า ชาวนาอีสานถูกอบรมให้เชื่อว่าการคิดคำนวณจะช่วยให้สามารถทำนายผลผลิตต่อไร่ และปรับปรุงสิ่งแวดล้อมในแปลงนา

ประการแรก ชาวนาถูกเรียกร้องให้กรอรายละเอียดเกี่ยวกับการผลิตใน 4 เรื่อง ได้แก่ (1) รายละเอียดการเตรียมดิน เช่น วันที่และปริมาณของปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักและปุ๋ยพืชสด (2) รายละเอียดการทำปุ๋ยเพื่อปรับปรุงดิน เช่น วันที่และปริมาณของการใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก กากน้ำตาล น้ำหมักชีวภาพ และสารชีวภาพ

กำจัดศัตรูพืช (3) รายละเอียดของการเก็บเกี่ยว เช่น วันที่เก็บเกี่ยวข้าว นวดข้าว เก็บข้าวและส่งข้าว (4) รายละเอียดการจัดการหลังการเก็บเกี่ยว เช่น ปริมาณ ปุ๋ยพืชสดที่ปลูก พืชอื่นๆ ที่มีการปลูก รวมถึงกิจกรรมอื่นๆ (ดูรายละเอียด ในแผนภาพที่ 4) ที่สำคัญชาวนาจะต้องประเมินศักยภาพของตนเองว่า พวกเขาสามารถดำเนินการกิจกรรมเกษตรทั้งหมดในฟาร์มให้เป็นไปตามข้อกำหนด ในมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้ครบถ้วนหรือไม่และดีเพียงใด

ภาพที่ 4 การอบรมให้ชาวนารู้จักวิธีการทำบัญชีฟาร์ม (ภาพโดย เนตรดาว เกาตวิล)

นอกเหนือจากนั้น ชาวนาถูกกำหนดให้กรอกรายละเอียดเกี่ยวกับรายได้ ของครัวเรือน ได้แก่ รายได้จากการขายข้าวในปีที่ผ่านมา รายได้จากกิจกรรมอื่นๆ และรายจ่ายทั้งหมด รวมถึงรายจ่ายเกี่ยวกับการทำปุ๋ยคอก ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว ค่าเมล็ดพันธุ์ถั่วสำหรับปลูกเป็นปุ๋ยพืชสด ค่าส่วนประกอบของการทำปุ๋ยชีวภาพ น้ำหมักชีวภาพ สารกำจัดศัตรูพืชชีวภาพ และค่าจ้างแรงงานทั้งหมดตลอด กระบวนการผลิต

ตามความเป็นจริงแล้ว กฎข้อบังคับของการทำเกษตรอินทรีย์ระบุว่าชาวนาต้องกรอกรายละเอียดข้อมูลในบัญชีฟาร์ม แต่ชาวนากลับถูกโน้มน้าวให้เชื่อว่าการกรอกรายละเอียดข้อมูลในบัญชีฟาร์มเป็นประโยชน์ของชาวนาเอง ด้วยเหตุผล 3 ประการ ดังนี้ (1) บัญชีฟาร์มทำให้การคำนวณต้นทุนและผลกำไรเป็นไปได้ และทำให้การคำนวณต้นทุนการผลิตในระดับฟาร์มเป็นไปได้ ข้อมูลเกี่ยวกับต้นทุนการผลิตทั้งหมดมีความสำคัญต่อการคำนวณราคาข้าวขั้นต่ำที่จะขายออกจากฟาร์ม (2) การรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการฟาร์มและต้นทุนการผลิตในแนวทางที่สามารถควบคุมได้ ทำให้ทั้งชาวนาและผู้เชี่ยวชาญสามารถประเมินว่านาแต่ละแปลงทำกำไรหรือไม่ และ (3) การทำบัญชีฟาร์มเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการรับรองมาตรฐานการผลิตของโครงการ เนื่องจากการตรวจสอบคุณภาพภายนอกอาศัยการตรวจสอบข้อมูลเอกสาร การทำบัญชีฟาร์มทำให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการทำนาแต่ละแปลงเป็นที่ประจักษ์และส่งต่อได้ และยังเป็นการทำให้กิจกรรมทางการเกษตรทุกอย่างสามารถคิดคำนวณได้ ทั้งนี้การคิดคำนวณจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยปรับปรุงศักยภาพของชาวนา เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและสร้างความยั่งยืนแก่สิ่งแวดล้อม

ยิ่งไปกว่านั้น ชาวนาถูกกำหนดให้ประเมินต้นทุนและผลได้ในเชิงปริมาณ ซึ่งสามารถใช้เป็นพื้นฐานการตัดสินใจของผู้ตรวจสอบภายในและผู้ตรวจสอบภายนอก ด้วยวิธีการดังกล่าว การทำบัญชีฟาร์มจึงไม่เพียงทำให้การคำนวณเชิงสถิติเป็นไปได้ เกษตรกรได้รับการบอกเล่าว่ากิจกรรมการเกษตรที่ถูกต้องเป็นอย่างไร และควรจะใช้กลยุทธ์อะไรเพื่อให้บรรลุผลดังมุ่งหวัง การทำบัญชีฟาร์มจึงเป็นการทำให้ฟาร์มถูกจัดการด้วยมาตรฐานเดียวกัน และทำให้ชาวนาเปลี่ยนมาทำเกษตรด้วยวิธีการคล้าย ๆ กัน

คำถามหลักที่นักพัฒนาให้ความสำคัญในการฝึกอบรมชาวนาอินทรีย์คือ ทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวนาตระหนักถึงผลดีของการทำบัญชีฟาร์ม และทำอย่างไรจึงจะสร้างหลักประกันว่า ชาวนาจะนำข้อแนะนำที่อบรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันจริง ผู้เขียนเห็นว่าการสร้างชาวนาที่มีความสามารถในการคิดคำนวณ นับเป็นเทคนิคการปรับปรุงพฤติกรรมของชาวนา ในที่นี้การคำนวณถูกนำมาใช้เพื่อปรับปรุง

ศักยภาพในการวางแผน การคิดคำนวณต้นทุน-กำไร และการจัดการฟาร์มเพื่อยกระดับความสามารถในการแข่งขัน เทคนิคการคำนวณเรียกร้องให้ชาวนาต้องจัดการลดต้นทุนการผลิตและทำตามข้อบังคับมาตรฐานสากล แม้ว่าจะต้องแลกมาด้วยการลงทุนเพิ่มขึ้นหรือการขูดรีดตัวเองมากขึ้นก็ตาม

ตัวอย่างต่อไปนี้แสดงให้เห็นว่าการคิดคำนวณเป็นวิธีการควบคุมชาวนาจากแดนไกลอย่างไร มีข้อบังคับว่าชาวนาแต่ละคนจะต้องแจ้งกับโครงการส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ว่าเขามีที่ดินทั้งหมดเท่าไร และมีจำนวนพื้นที่ปลูกข้าวแต่ละชนิดเท่าไร การรู้ข้อมูลพื้นที่ผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ทั้งหมด ทำให้ผู้เชี่ยวชาญสามารถประเมินผลผลิตในนาแต่ละแปลง ผลผลิตโดยเฉลี่ยของการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในพื้นที่ศึกษาจังหวัดอุบลราชธานีเท่ากับ 320 กิโลกรัมต่อไร่ ชาวนาที่ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์เพื่อส่งออกต้องใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยอินทรีย์ในแปลงนาอย่างน้อย 200 กิโลกรัมต่อไร่ เพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน ถ้าชาวนา ก. มีที่นาหนึ่งแปลงขนาด 10 ไร่ ผลผลิตประเมินอย่างต่ำจะเท่ากับ 3,200 ถึง 3,500 กิโลกรัมต่อปี

ตามหลักการ ถ้าไม่มีสัญญาณของความแห้งแล้งรุนแรงหรือน้ำท่วม การฟื้นฟูคุณภาพดินควรจะช่วยให้ผลผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์เพิ่มขึ้นทุกปี ข้อยกเว้นมีเพียงในกรณีที่ชาวนาปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ในช่วงเปลี่ยนระบบ ซึ่งเป็นที่รู้กันดีในหมู่ชาวนาว่าผลผลิตอาจลดต่ำลงประมาณร้อยละ 25 ของผลผลิตที่เคยได้ก่อนหน้านี้ ถ้าผู้ตรวจสอบพบว่าผลผลิตของนาแต่ละแปลงต่ำกว่าผลผลิตประเมิน ผู้ตรวจสอบก็อาจสรุปว่าปริมาณปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยอินทรีย์ที่ใส่ในแปลงนาไม่เพียงพอ ดังนั้นจึงไม่ออกงามสมบูรณ์เต็มที่ ข้อสรุปอีกทางหนึ่งที่เป็นไปได้ คือชาวนาไม่ได้ปลูกพืชหมุนเวียน เช่น พืชตระกูลถั่วซึ่งมักทิ้งไว้ในดินเป็นปุ๋ยสดเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้น

ในกรณีที่ผลผลิตของนาแต่ละแปลงไม่น้อยไปกว่านาแปลงอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกัน แต่ชาวนาขายข้าวให้แก่โครงการต่ำกว่าผลผลิตประเมิน หรือน้อยกว่าปริมาณที่ชาวนาค้นเดียวกันนั้นเคยขายให้แก่โครงการในปีที่ผ่านมา ผู้ตรวจสอบก็อาจสรุปว่าชาวนาขายข้าวนอกสัญญา หรือทำผิดข้อตกลง หากมองผ่านแนวคิด

การปกครองชีวญาณ การใช้เทคนิคการคำนวณเป็นวิธีการสร้างพลเมืองผู้ตื่นตัวในการควบคุมตัวเอง ในที่นี้การอบรมเพื่อให้ชาวนาเกิดความคุ้นเคยกับการคำนวณจึงเป็นการกำกับให้ชาวนาปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนด อย่างไรก็ตามการควบคุมด้วยการคำนวณสร้างความตึงเครียดให้แก่ชาวนา เนื่องจากชาวนาถูกคาดหวังให้รับผิดชอบต่อทุกสิ่งที่เกิดขึ้น รวมถึงปัญหาที่อยู่เหนือความสามารถในการควบคุมของชาวนา

ทั้ง ๆ ที่มีความตั้งใจอย่างแข็งขันที่จะทำบุญชีฟาร์ม โครงการพัฒนาลับพบว่าทำให้เกิดผลลัทธิธรรมจึงเป็นเรื่องยาก ดังเช่นที่นักพัฒนาซึ่งทำหน้าที่ฝึกอบรมบนเวทีการฝึกอบรมชาวนาอินทรีฟง เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2550 ว่า

“เป็นจังได้เจ้าเขาถึงบ่เฮ็ดบุญชีฟาร์ม ถ้าเขาบ่เฮ็ด เพิ่นสิบ่เชื่อว่าเขาเฮ็ดนาอินทรี บ่มีใผเชื่อว่าเราเฮ็ดจริง ชาวนาที่บ่กรอกเอกสารการทำนาอย่างละเอียด ก็คือกันกับนักเรียนที่ไว้ว่าจบมหาวิทยาลัย แต่บ่มีใบปริญญา มาพิสูจน์คำเรา”

(สังเกตการณ์การฝึกอบรมชาวนาอินทรีฟง วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2550)

การบังคับให้ชาวนาทำบุญชีฟาร์มมักล้มเหลว เป็นเรื่องปกติที่ชาวนามักเพิกเฉยไม่ยอมกรอกข้อมูลบุญชีฟาร์ม อาจเป็นเพราะชาวนาอีสานจำนวนมากไม่คุ้นเคยกับการคิดคำนวณและการบันทึกข้อมูล ยิ่งไปกว่านั้น พวกเขาไม่เข้าใจว่าการไม่กรอกข้อมูลเป็นความผิดร้ายแรงอย่างไร สถานการณ์ทำนองเดียวกันเกิดขึ้นกับเกษตรกรที่ทำเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่อื่นๆ ดังที่ Mutersbaugh (2004 : 544) ผู้ศึกษาการผลิตเมล็ดกาแฟอินทรีย์ในเม็กซิโก เล่าว่าผู้ฝึกอบรมเกษตรกรชาวเม็กซิกันต่อว่าเกษตรกรผู้ผลิตกาแฟดังนี้

“เกษตรกรอินทรีย์คือเอกสาร มิใครบอกคุณมัยว่าคุณไม่รู้ว่าจะปลูกกาแฟอินทรีย์ยังไง? มิใครบอกคุณมัยว่าคุณไม่รู้ว่าจะแปรรูปและเก็บรักษากาแฟอินทรีย์ยังไง? แต่ผู้ตรวจรับรองมาตรฐานบอกคุณว่า คุณไม่รู้จักรอกแบบฟอร์มเอกสารต่างหาก?”

กล่าวโดยสรุป ชาวนาอีสานถูกเรียกร้องให้ทำเกษตรกรรมในแนวทางที่ตอบสนองต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น การทำบัญชีฟาร์มถูกนำมาใช้ขึ้นมากำกับการปฏิบัติตามข้อบังคับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (The codes of practices) และสร้างชาวนาผู้มีวินัยในการควบคุมตนเอง หรือชาวนาที่มีจิตสำนึกในการแข่งขันในระบบตลาด และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของตลาด ซึ่งต้องการคุณภาพสินค้าแบบใหม่ที่ใส่ใจในเรื่องความปลอดภัย สุขภาพและสิ่งแวดล้อม

ข้อสรุปและข้อโต้แย้ง

บทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นการสร้างความเป็นมาตรฐานในระบบเกษตรอินทรีย์ โดยมองผ่านการบังคับใช้ข้อบังคับตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์กับชาวนาในภาคอีสานของไทย ซึ่งใช้มาตรการป้องกันการปนเปื้อนในทุกขั้นตอนการผลิต และมีการตรวจสอบรับรองมาตรฐานการผลิต ทั้งจากผู้ตรวจสอบภายในและผู้ตรวจสอบภายนอก เมื่อมองผ่านแนวคิดการปกครองชีวญาณที่เสนอโดยมิเชล ฟูโกต์ ผู้เขียนมีข้อเสนอเพิ่มเติมว่าการสร้างความเป็นมาตรฐานในระบบเกษตรอินทรีย์ ทำผ่านการควบคุมชาวนา เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศเกษตรไปสู่ระบบอินทรีย์ และเน้นบทบาทของผู้เชี่ยวชาญในการควบคุมให้เป็นไปตามมาตรฐาน

ผู้เขียนพบว่าการสร้างความเป็นมาตรฐานในระบบเกษตรอินทรีย์ใช้ทั้งการบังคับและการสร้างความยินยอมในหมู่ชาวนา โดยทำให้ชาวนามองเห็นประโยชน์ของการปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดจากภายนอก และการสร้างความเข้าใจว่าการควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้เป็นไปตามกฎข้อบังคับของเกษตรอินทรีย์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของชาวนาในตลาดโลก และเป็นผลดีต่อสิ่งแวดล้อมด้วย

รูปแบบการควบคุมชาวนาใช้เทคนิคทางอำนาจร่วมกันหลายรูปแบบ เช่น การให้เหตุผลเชิงครอบงำ การอบรมเทคนิคการคำนวณ การจัดทำเอกสาร การทำแผนที่แปลงนา และการทำบัญชีฟาร์ม เป็นต้น เทคนิคทางอำนาจเหล่านี้ขึ้น

กำกับกิจกรรมทางการเมืองไปในแนวทางที่พึงประสงค์ ในขณะที่เดียวกันก็ป้องกันการกระทำที่ไม่พึงประสงค์ ดังนั้นจึงเป็นการใช้อำนาจในแบบที่ทำให้ชาวนาไม่ตระหนักถึงอำนาจที่กดทับและยอมรับการใช้อำนาจนั้นมาควบคุมตนเอง

การใช้เทคนิคทางอำนาจเพื่อสร้างมาตรฐานการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ในบทความนี้ สอดคล้องกับข้อค้นพบของทาเนีย ลี ที่กล่าวว่า การพัฒนาเป็นผลพวงของการใช้อำนาจร่วมกันหลายรูปเพื่อผลักดันเจตจำนงที่จะพัฒนาและเพื่อสร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่ผู้ถูกพัฒนา นอกจากนี้ บทความนี้ยังมีข้อค้นพบที่สนับสนุนข้อเสนอของ James C. Scott (1998) ซึ่งเสนอว่าการทำให้สิ่งที่ไร้ระเบียบกลายเป็นสิ่งที่เป็ระเบียบ การทำให้สิ่งที่ไม่สามารถนับได้กลายเป็นสิ่งที่นับได้ และการทำให้สิ่งที่มองไม่เห็นและควบคุมไม่ได้กลายเป็นสิ่งที่มองเห็นและควบคุมได้ เทคนิคเหล่านี้เป็นไปเพื่อสร้างความเป็นมาตรฐานของระบบทุนนิยม จากข้อเสนอของ Scott ผู้เขียนจึงมีข้อสรุปว่าการสร้างความเป็นมาตรฐานในระบบเกษตรอินทรีย์แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาระบบทุนนิยมในภาคเกษตรภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์และระบบตลาดเสรี

เชิงอรรถ

- 1 ผู้ตรวจสอบภายนอก (External inspectors) เป็นผู้เชี่ยวชาญที่มาจากตัวแทนของสถาบันที่ตรวจสอบรับรองมาตรฐานคุณภาพสินค้า ไม่ได้มาจากตัวแทนของผู้ผลิตและผู้ซื้อสินค้า และทำหน้าที่ตรวจสอบรับรองมาตรฐานคุณภาพการผลิต การแปรรูปและการจัดการเครือข่ายการจัดหาสินค้า
- 2 ผู้ตรวจสอบภายใน (Internal inspectors) เป็นผู้เชี่ยวชาญที่มาจากการแต่งตั้งภายในองค์กรผู้ผลิตสินค้า ทำหน้าที่เป็นกลไกในการตรวจสอบคุณภาพการผลิตสินค้าให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด และเป็นกลไกที่มีไว้เพื่อให้ผู้ตรวจสอบภายนอกตรวจสอบระบบการควบคุมคุณภาพภายในองค์กร
- 3 มาตรฐานเกษตรอินทรีย์มีข้อกำหนดในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การห้ามไม่ให้มีการใช้พืชตัดแต่งพันธุกรรม การห้ามไม่ให้ใช้สารเคมีทางการเกษตรบางประเภท การให้ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน โดยการจัดการกับระบบนิเวศในฟาร์มและการห้ามไม่ให้เผาตอซังในแปลงนา
- 4 มาตรฐานแฟร์เทรดกำหนดโดยหน่วยงานที่มีชื่อว่า FLO และมีการกำหนดให้หน่วยงานที่ชื่อ FLO-Cert เป็นหน่วยงานในการตรวจสอบรับรองมาตรฐานแฟร์เทรดโดยเฉพาะ
- 5 การรับรองมาตรฐานแฟร์เทรดมีข้อบังคับในเรื่องต่างๆ เช่น การสร้างความเป็นประชาธิปไตยในองค์กรผู้ผลิต โดยกำหนดให้องค์กรผู้ผลิตต้องประกอบด้วยชาวนารายย่อยเป็นส่วนใหญ่ และชาวนารายย่อยต้องมีส่วนร่วมในการควบคุมการดำเนินงานขององค์กรผู้ผลิต และมีระบบการบริหารจัดการที่เป็นประชาธิปไตย องค์กรผู้ผลิตต้องได้รับการส่งเสริมให้เป็นผู้ส่งออกสินค้าอินทรีย์โดยตรง และได้รับการสนับสนุนให้ทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืนหรือไม่ ตลอดจนให้มีการดำเนินการตามข้อตกลงขององค์กรแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) ได้แก่ การรับรองสิทธิที่จะรวมตัวและสร้างอำนาจต่อรองของเกษตรกรรายย่อย เสรีภาพที่จะไม่ถูกกีดกันและไม่มี การจ่ายค่าตอบแทนแบบไม่เท่าเทียม ไม่มีการบังคับใช้แรงงาน และไม่มี การใช้แรงงานเด็ก การมีสภาพการทำงานที่ดี และสิทธิที่จะทำงานภายใต้สภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและถูกสุขอนามัย ส่วนเงื่อนไขข้อกำหนดอื่นๆ เช่น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของระบบไร่ชา เป็นต้น

- 6 การควบคุมคุณภาพเกี่ยวข้องกับการวางระบบการจัดการที่แน่นอนอย่างใดอย่างหนึ่ง การควบคุมคุณภาพเป็นการประเมินคุณภาพของการดำเนินการและขั้นตอนต่างๆ ในการผลิตและการจัดหาลินค้า การรับรองคุณภาพสินค้าและบริการจึงเป็นการบอกให้รู้ว่ระบบควบคุมคุณภาพทำงานดีเพียงใด (Power 1997)
- 7 BIO SUISSE คือสมาคมของเกษตรกรชาวสวิส และมาตรฐานคุณภาพ BIO SUISSE คือมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่สำคัญที่สุดในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ แม้ว่าสวิตเซอร์แลนด์มีกฎหมายมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ และมีการให้การรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ตามกฎของตนที่เทียบเท่ากับมาตรฐานยุโรป ผู้ผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ต้องการผ่านการรับรองมาตรฐาน BIO SUISSE เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ของตนเป็นที่สนใจของตลาดสินค้าอินทรีย์ในสวิตเซอร์แลนด์ มาตรฐาน BIO SUISSE แตกต่างจากมาตรฐานขั้นต่ำของ EU Regulation 2092/91 หลายประการ ในประเด็นต่อไปนี้ : (1) การดำเนินการในไร่ทั้งหมดต้องปรับเปลี่ยนเป็นระบบเกษตรอินทรีย์ ถ้ามีการเลี้ยงสัตว์ในไร่ การเลี้ยงสัตว์เหล่านี้ต้องเป็นไปตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของสหภาพยุโรป (EU หรือ IFOAM) แม้ว่าจะไม่ได้มีการขายสัตว์เลี้ยงเหล่านี้เป็นอินทรีย์ (2) ระยะเวลาในการปรับเปลี่ยนระบบเป็นเกษตรอินทรีย์ที่มีการรับรองมาตรฐานกินเวลาอย่างน้อย 2 ปี และไม่มีการลดระยะเวลาระดับขั้นต่ำของการเปลี่ยนระบบ แม้ผู้ผลิตที่ได้ผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์มาเป็นเวลาหลายปีแล้ว บางกรณีก็อาจจะถูกตัดสินว่าอยู่ในระยะปรับเปลี่ยนระบบตามมาตรฐาน BIO SUISSE (3) ผู้ผลิตต้องเว้นที่ว่างอย่างน้อยร้อยละ 7 ของพื้นที่เกษตรทั้งหมดเพื่อสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ มีข้อห้ามเกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยและผลิตภัณฑ์ที่ใช้สารโลหะหนักทำจากทองแดง (4) มีข้อกำหนดเกี่ยวกับการปลูกพืชหมุนเวียน (5) BIO SUISSE มีข้อกำหนดเกี่ยวกับมาตรฐานการแปรรูปสำหรับผลิตภัณฑ์หลายประเภท การใช้สิ่งเจือปนและสารเติมแต่งในกระบวนการแปรรูปจะยอมรับได้ หากมีการกำหนดไว้ในรายการของมาตรฐาน BIO SUISSE เท่านั้น (6) ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐาน BIO SUISSE ต้องไม่ส่งออกโดยทางเครื่องบิน (7) ผู้ผลิตทุกขั้นตอนต้องผ่านการรับรองจาก BIO SUISSE และผลิตภัณฑ์ที่ผ่านการรับรองมาตรฐาน BIO SUISSE ต้องมีการจัดเก็บแยกส่วนอย่างเข้มงวดจากผลิตภัณฑ์อินทรีย์ที่ผ่านการรับรองมาตรฐานอื่นๆ (http://www.imo.ch/index.php?seite=imo_services_organic_biosuisse_en)

- 8 ความหลากหลายทางชีวภาพ หมายถึง การสร้างความก้าวหน้าให้แก่การปฏิสัมพันธ์อย่างซับซ้อนระหว่างองค์ประกอบชีวภาพและองค์ประกอบที่ไม่ใช่ชีวภาพ โดยการสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน การหมุนเวียนแร่ธาตุนำกลับมาใช้ใหม่ และการใช้มวลชีวภาพ
- 9 ข้อบังคับที่เปรียบเสมือนรหัสในการกำกับแนวทางปฏิบัติ ได้แก่ (1) การปรับเปลี่ยนไปสู่การผลิตอินทรีย์อย่างสมบูรณ์ (2) มีการจัดการดิน น้ำ และปุ๋ย (3) มีการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ (4) มีการป้องกันโรคระบาดในพืช (5) มีการควบคุมแมลงศัตรูพืชและวัชพืช (6) ห้ามไม่ใช้พืชที่มีการดัดแต่งพันธุกรรม (GMOs) (7) การดูแลความกินดีอยู่ดีของสัตว์เลี้ยง (8) การป้องกัน การปนเปื้อน (9) การจัดการอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ (10) การรับผิดชอบ (11) ความโปร่งใส

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

เนตรดาว เกาถวิล. 2554. “เฝ้าอยู่แต่ป่พอกิน คำถามว่าด้วยการพึ่งตนเองของชาวนา
เกษตรอินทรีย์ในยุคโลกาภิวัตน์และการพัฒนา” *วารสารสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์* 10 (2) : 81-109.

ภาษาอังกฤษ

Agrawal, Arun. 2005. *Environmentality : Technologies of Government and
the Making of Subjects*. Durham and London : Duke University Press.

Bacon, Christopher, Mendez, Ernesto and Fox, Jonathan A. 2008. Cultivating
Sustainable Coffee : Persistent Paradoxes. In Christopher M. Bacon,
Ernesto V. Mendez, Stephen R. Gliessman, David Goodman and Jonathan
A. Fox (eds.), *Confronting the Coffee Crisis : Fair Trade, Sustainable
Livelihoods and Ecosystems in Mexico and Central America*, pp. 155-178.
London : The MIT Press.

Burawoy, Michael. 1979. *Manufacturing Consent : Changes in the Labor Process
under Monopoly Capitalism*. London : The University of Chicago Press.

Foucault, Michel. 1991. Governmentality. In Graham Burchell, Colin Gordon
and Peter Miller (eds.), *The Foucault Effect. Studies in Governmentality
with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*, pp. 87-104.
Chicago : The University of Chicago Press.

Goodman, Michael K. 2004b. “Reading Fair Trade : Political Ecological Imaginary
and the Moral Economy of Fair Trade Foods”, *Political Geography*,
23 : 891-915.

Guthman, Julie. 2008. “Neoliberalism and the Making of Food Politics in California”,
Geoforum, 39 : 1171-1183.

- Higgins, Vaughan. 2005a. Governing Agriculture through the Managerial Capabilities of Farmers : The Role of Calculation. In Vaughan Higgins and Geoffrey Lawrence (eds.), *Agricultural Governance : Globalization and the New Politics of Regulation*, pp. 118-130. London : Routledge.
- Higgins, Vaughan and Lawrence, Geoffrey. 2005b. Introduction : Globalization and Agricultural Governance. In Higgins Vaughan and Geoffrey Lawrence (eds.), *Agricultural Governance. Globalization and the New Politics of Regulation*, pp. 1-15. London and New York : Routledge.
- Li, Tania Murray. 2007a. “Practices of Assemblage and Community Forest Management”, *Economy and Society* 36(2) : 263-293.
- _____. 2007b. *The Will to Improve : Governmentality, Development and the Practices of Politics*. London : Duke University Press.
- Murdoch, Jonathan and Ward, Neil. 1997. “Governmentality and Territoriality. The Statistical Manufacture of Britain’s National Farm,” *Political Geography* 16(4) : 307-324.
- Mutersbaugh, Tad. 2004. “Serve and Certify : Paradoxes of Service Work in Organic-Coffee Certification”, *Environment and Planning D22* : 533-552.
- Rosset, Peter and Altieri, Miguel A. 1997. “Agro-ecology Versus Input Substitution : A Fundamental Contradiction of Sustainable Agriculture”, *Society and Natural Resource* 10(3) : 283-295.
- Rose, Nicholas and Miller, Peter. 1992. “Political Power Beyond the State”, *The British Journal of Sociology* 43(2) : 173-205.
- Scott, James C. 1998. *Seeing Like a State : How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. London : Yale University Press.
- Skarstad, Guro Adnegard, Terragni, Laura and Jorjusen, Hanne. 2007. “Animal Welfare According to Norwegian Consumers and Producers : Definitions and Implications”, *International Journal of Sociological Food and Agriculture* 15(3) : 74-90.